

כיצד נביא את תלמידיו לאהבת התורה?

הקדמה

שאלה זו הוצגה ב"דבר המערכת" בפתח בטאון "שמעתין" (מס' 135) שיצא לאור בראשית שנה"ל, כשאלה נוקבת "המציקה ומעיקה ומתפשטת, לדאבונו הרב, במגזרי החינוך השונים ומכל הקצוות...". מערכת "שמעתין" החליטה ש"חובת השעה היא שהנושא המרכזי בבטאון, לאורך כל השנה, יתמקד בתשובות על שאלה חשובה וגורלית זאת בעבודתנו החינוכית-תורנית". עוד נאמר שם, שמערכת הבטאון תשמח לפתוח את שעריה לכל הצעה, דרך, רעיון ויוזמה בתחום זה. ברצוננו לציין בתחילה שהיוזמה של המערכת חשובה וברוכה, כי אכן הגיעה השעה שהנושא הזה יעסיקנו, ואם לא עכשיו וכאן - מתי והיכן?!

ואולי יש לעסוק תחילה בשאלות **מקדימות**, כמו: כיצד יש להביא את תלמידיו להכיר בחשיבותה ובמרכזיותה של התורה בחיינו? או, באלו דרכים נקנה לתלמידיו רגשי יראה והוקרה לנותן התורה? או, כיצד נפתח את האמונה בליבות תלמידיו שלימוד התורה וקיומו, כפי שהורנו חז"ל, הם עיקר חיינו? התשובות על שאלות אלו, ובעיקר תחילת מימושן למעשה, יתוו לנו את התשובה שהוצבה ב"דבר המערכת". כי האהבה לתורה הוא **שלב מסיים בתהליך ארוך ומתמשך**. הוא עשוי להופיע עם סייעתא דשמיא רק אחרי עמל ויגיעה רבים בהכשרת הלבבות בשלבים קודמים, שבוטאו בחלקם בשאלות הקודמות-המקדימות. **אנו חייבים להתמקד קודם בדרכי הקניית האמונה, ובמרכזיותה של התורה בחיינו היומיומיים, בהעמקת היראה מנותן התורה, בלימוד מתמיד על מעלותיה של התורה, לתת את הדעת על דרכי ההפנמה הנאותים של החובה בלימודה (יומם ולילה), ומאידך, החומרה הקיימת בביטולה (ח"ו), להצביע לפני התלמידים על מעלות לומדיה וזכויותיהם, לעסוק בהרכשת חשיבות הבנת דקדוקי התורה, לפרוס לפני התלמידים את שכרם הרב של לומדי התורה וההולכים בדרכה ועוד.**

לא באנו במאמר זה אלא להפנות תשומת לב המורים למקצועות הקודש, הכואבים את המצב הנוכחי והמתחבטים בשאלות מציקות אלו - להימצאותה של חוברת נאה ועניינית העוסקת בשאלות אלו ובדומה להן הנקראת: **"הוראת תורה שבע"פ וחיזוק ההשקפה וההתנהגות הדתית בחמ"ד"**. החוברת יצאה לאור מטעם מינהל החינוך הדתי במשרד החינוך בשנה"ל תשנ"ו. היא מכילה דיונים

וסיכומים בשאלות שהוצגו לעיל, שהועלו בפורום של שלוש ועדות חשובות שהקים ראש מינהל החינוך הדתי מר מתתיהו דגן.

החברת הוכנה ע"י הרב שמעון לוי שהיה מרכזן של הוועדות וע"י הרב דב שחור שנטל על עצמו לעבור על תיקי הפרוטוקולים הרבים מדינוני כל אחת מהוועדות (ועל חומר רב שהועמד בזמנו לפני חברי הוועדות), לעורכם, להגיהם ולהביאם להוצאה לאור. בטוחני שניתן להשיג חוברת חשובה זו במינהל החינוך הדתי במשרד החינוך והתרבות בירושלים. סיכומי הדיונים בוועדות וחלק מהפרוטוקולים שהובאו בהם עשויים לאלף את כל העוסקים והמתלבטים בשאלות אלו ולסייע להם בחיפושיהם אחר דרכים וכלים להעמקת ההבנה בתורה ולחיבובה על לומדיה.

בעוברי על דפי החוברת מצאתי קטעים חשובים שיש בהם כדי לעורר את המחשבה לכיוונים שונים ולמציאת פתרונות ותשובות (אולי רק חלקיים) לשאלות שהועלו. לפיכך אביא להלן את חלקם, והלוואי שישמשו כקטילוטורים **לעירור ולכתיבה** בתחום זה מצד המורים בשדה, כתיבה שתתפרסם בעה"י בחוברת הבאה של "שמעתיך", לתועלת כל ציבור המורים.

מצאנו לנכון להקדים ולהביא תחילה את דברי הפתיחה של החוברת שנכתבו ע"י ראש מינהל החינוך הדתי, מר מתתיהו דגן, שיזם את הקמת הוועדות החשובות הללו, מינה את חבריהן וליווה את מלאכתן. דבריו עשויים להביא את הקוראים להבנת הרקע שקדם להן, וכן להכיר את נתיבי עבודתן של הוועדות, לעמוד על תפקידן ולראות את השלבים השונים שהביאון לסיכומים שלפנינו.

- א -

תכנית הלימודים של החינוך הממלכתי הדתי, מעמידה את המקצוע הוראת תורה שבעל-פה (משנה ותלמוד) בראש המקצועות המועדפים בכלל, ובין מקצועות היהדות בפרט. חשיבותו של המקצוע באה לידי ביטוי בקביעה כי במסגרת של לימודי החובה, מקבל המקצוע מספר שעות משמעותי וזוכה לתוספות של שעות במוסדות התורניים עד ל-25 ש"ש בישיבות התיכוניות.

בהוראת תורה שבעל-פה ישנן מטרות מיוחדות הקשורות לעיצובו של בוגר החינוך הדתי. בנוסף לעצם קיומה של מצוות לימוד תורה אנו מצפים להשיג את המטרות הבאות:

- א. בקיאות ושליטה במקורות היהדות הקלאסיים. על ידי לימוד במספר רב של שעות אפשר יהיה לצבור ידע רב, מקיף ומעמיק עד לדרגה של יכולת קביעת עתים לתורה בלימוד עצמי.
- ב. טיפוח תלמיד בוגר שתהיה יראת ה' על פניו, שהתנהגותו הדתית – הן במצוות שבין אדם לחברו והן במצוות שבין אדם למקום – תהיה שלמה למשך כל ימי חייו.

אנו יכולים לציין בסיפוק רב שאכן בחלק לא מבוטל של בוגרינו מצליחים המורים והמחנכים להנחיל יסודות אלה, אולם עדיין מעיקה על מערכת החינוך שלנו אי ההצלחה המלאה בשתי תופעות המחייבות טיפול נוסף.

- א. קירובה של אוכלוסיית התלמידים שאינה לומדת במוסדות התורניים וכן קבוצות גדולות של תלמידים מסורתיים הלומדים במערכת החינוך הדתית – לעלייה ברמת הידע במקורותינו ולחזוקת זהותם הדתית.
- ב. חיבובו של התלמוד בעיני כל לומדי, שיוכלו למצוא בו עניין, ויפתחו באמצעותו את כישוריהם האינטלקטואליים, כך שהתלמוד יהפוך להיות חלק בלתי נפרד מהווי עולמם של בוגרי החינוך הדתי, אלה הלומדים בישיבות ובאולפנות ואלה הלומדים במוסדות אחרים.

כדי לקדם את המטרות הנ"ל, מינינו שלוש וועדות שקמו זו אחר זו עם כתבי מינוי שונים על מנת לסייע לנו בעצה והדרכה בשיפור ההוראה והתוצרים של מקצוע זה.

החלטנו לפרסם תמצית מהפרוטוקולים העיקריים ואת סיכום ההמלצות של הוועדות, על מנת לשתף את כל ציבור המחנכים במחשבה ומעשה בדיון על הסוגיות החשובות. במקביל אנו שוקדים על מימוש ההמלצות הניתנות לביצוע וקוראים לציבור המחנכים לשלב את ההמלצות במהלך עבודתם.

בין ההמלצות אנו מוצאים כמה יסודות שאכן יש בהן חידוש כמו: הנהגת מסלול הבקאות בנוסף ללינה בעמקה של תורה, החזרת ה"סדר" והלימוד בחברותא למקומם הראוי, העלאת רמת ההכשרה והיידע של המורים ועוד. מאידך, ישנן המלצות הדורשות מחשבה נוספת לגבי יעילותן והאפשרויות הקיימות לביצוען. אני קורא לציבור המנהלים והמחנכים לקיים דיונים בצוותי המורים ובמועצות הפדגוגיות בכל החומר המוגש לפניכם. חשוב לשתף את כלל ציבור המורים בדיון יסודי למקצוע המהווה תשתית חיונית ביותר לכל מערכת ההוראה והחינוך שלנו.

נשמח לקבל הערות והצעות וכן סיכומים של דיונים אלה, אשר יוכלו לסייע לנו בקידום הנושאים החשובים הנדונים בחוברת זו. את תגובותיכם אפשר להפנות ישירות למפמ"ר על הוראת תורה שבעל-פה בחינוך הדתי. אני בטוח שהערותיכם יזכו לתשומת לב ולתגובה ראויה במקרה הצורך.

אני רוצה לתודות למפמ"ר הרב שמעון לוי שקיבל על עצמו מעבר לתפקידיו השוטפים כמפמ"ר, את העול של ריכוז שתי הוועדות והיה המוציא והמביא לצידם של יושבי הראש. הרב לוי נרתם במרץ רב למשימה זו ועמד בקשר עם חברי הוועדות, דאג לזימוןם לישיבות, כינס וסיכם את הדיונים. כל זה תוך גילוי פתיחות ונכונות לעשות הכל על מנת להגדיל תורה ולהאדירה.

תודה ליושבי ראש הוועדות, הרב אהרון גרז הרב חיים סבתו ומר שלמה תריר וכן לכל חברי הוועדות השונות על נכונותם לתרום מנסיונם, מומחיותם וזמנם לקידום של המקצוע.

שלמי תודה אחרונים, לעורך הרב דב שחור אשר קרבתו לעולם התורה, סייעה בידו להוציא חומר מעובד ומתוקן ולגב' מלכה שטיין עורכת הפרסומים.

מתתיהו זגן

ראש מינהל החינוך הדתי

- ב -

דיוני הוועדה נמשכו כשנתיים, וזאת משום שנערכו פגישות דיון רבות והיו ביקורים יזומים של חבריה במוסדות שונים. חברי הוועדה נתבקשו לעיין בחומר עיוני וסטטיסטי רב שסופק לה. הוועדה, שמנתה כ-20 חברים פעילים התפצלה לחמש וועדות משנה, כשכל אחת מהן טיפלה - לשם יעול וזירוז - בנושא ספציפי מסוים, כמו: **בדיקת תכנית הלימודים הקיימת בתושבע"פ והצעות לשינויים; בדיקת הוראת המקצוע, דרכי הוראה, רמת המורים; יחס התלמידים למקצוע זה; הכשרת מורים לתושבע"פ; בדיקת הישגי התלמידים במוסדות החמ"ד השונים (חינוך יסודי, על יסודי, ישיבות תיכונית ואולפנות וכד')** השוואות לשנים קודמות וסיכומים.

על כל ועדת משנה הוטל לקיים דיונים ולערוך פרוטוקולים ולהגיש סיכומים בתחום שעסקה לפורום מליאת הוועדה המרכזית.

בשלב מסוים של עבודת הוועדות הוקמה ועדת ניסוח מיוחדת שריכזה את כל החומר (פרוטוקולים, מסמכים, ממצאים, סיכומים וכד') מכל ועדת משנה, כדי למיין ולעבד ולנסח את כל הממצאים למסמך אחד לשם עיון בפני כל חברי הוועדה, לקבלת הערות והשגות. רק לאחר עיבוד חוזר של כל החומר וסיגנונו ע"י ועדת הניסוח הוא נשלח סופית לכל חברי הוועדה לעיונם ולאישורם.

אחרי שלב מסיים זה הועבר מסמך ההמלצות והסיכומים לידי מר מתתיהו דגן, בתקווה **"שיישום המלצות אלה או חלקן יביא לידי אהבת ה' ואהבת התורה ולקירוב ילדי ישראל לספרות התורנית של עם ישראל, ספרות תושבע"פ על כל ענפיה"**. (מצוטט ממכתב שליווה את המלצות הוועדה המרכזית, שנשלח אל מר מתתיהו דגן). "תפילתנו לקב"ה: יותן בלבנו בינה להבין, להשכיל, לשמוע, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה" - הציטוט הזה לקוח ממשפט הסיום של המלצות הוועדה וסיכומיה, שהוגשו כאמור לעיל, לראש מינהל החינוך הדתי.

מפני חשיבתן של ההמלצות והסיכומים מובא בזאת צילומם.

- 2 -

לכבוד
מר מתתיהו דגן
ראש מינהל החינוך הדתי

הנדון: מסקנות הוועדה לבדיקת הוראת תושבע"פ בחמ"ד.

ביום ל' במרחשון התש"ן מינת את הוועדה הנ"ל. הוועדה כונסה לראשונה בירושלים ביום ד' כז' בטבת התש"ן. מאז קיימה פגישות בין בהרכב מלא בין כשהיא מחולקת לוועדות משנה. הוועדה מאמצת את ידי מנהל החינוך הדתי מר מתתיהו דגן והמפמ"ר הרב שמעון לוי על דאגתם וטיפולם להעלאת רמת לימודי תושבע"פ במערכת החינוך.

ואלו מסקנות הוועדה:

סעיף א': בדיקת תכנית הלימודים בתושבע"פ, התאמתה והצעות לשינויים.

1. תכניות הלימודים הקיימות נבדקו, נמצאו מתאימות לדרישות המקצוע ולפיכך אין להחליפן בתכניות אחרות שיש בהן משום הורדת רמת הלימודים. עם זאת אנו ממליצים לגוון את לימוד התושבע"פ על-ידי:
 - א. שמנהלי המוסדות יקפידו לגוון את חומר הלימודים בתושבע"פ בחטה"ב ובחטיבה העליונה ב"סדר"ים שונים של הש"ס, כפי שתכנית הלימודים מאפשרת, כדי שהלומד יכיר מסכתות שונות ומגוונות ויעמוד על תחומים נרחבים מתושבע"פ.
 - ב. מן הטעם הנזכר לעיל יש להנהיג בבתי-הספר התיכוניים לימוד "בקיאות" נוסף על הלימוד בעיון שעליו נבחנו בבחינות הבגרות. חומר הלימודים ייקבע מתוך המסכת הנלמדת, בפרקים שאינם כלולים בתכנית הלימודים או ממסכתות שאינן כלולות בתכנית הלימודים. חומר זה יילמד על-ידי התלמידים בלימוד עצמי לאחר שהמורה יתן ביד תלמידיו חוברת הדרכה, שתכלול מבוא לחומר, הבהרת מושגים חדשים, כמות חומר לכל שבוע וכו'. ללימוד זה יקדיש המורה בכל שבוע זמן מסוים, בו ישיב לשאלות תלמידים ויסכם. בכל שבוע תיערך בחינה פנימית בחומר לימודים זה.
 - ג. בסוף כיתה י' תתקיים בחינה ארצית בחומר ה"בקיאות" שנלמד במשך השנה, לאחר שבתחילת השנה יפורסם חומר הלימודים והבחינה של שנה זו.
 - ד. יושם דגש על לימוד סוגיות אקטואליות ונושאים הלכתיים אקטואליים, נוסף לחכמת הלימודים הרגילה.
2. מנהל החינוך הדתי ייזום איסוף, עריכה והוצאה לאור של חומר העמקה לפרקים הנלמדים לפי תכנית הלימודים, בצורת לקט נבחר מראשונים ואחרונים – כעין "שיטה מקובצת" – מותאם לגיל התלמיד, תוך היעזרות בפרויקט השו"ת שליד אוניברסיטת "בר-אילן". הלקט יהיה לעזר למורה המלמד ויביא את התלמיד לאהוב את המקצוע, לחידוד הבנתו, להעמקת ידיעותיו ולהרחבת אופקיו.
3. לעודד כל תלמיד ללמוד גמרא עם ש"ס צמוד, לשם השוואת מקורות והתמצאות בש"ס.
4. ליד כל בית-ספר תוקם ספריה תורנית, שתכלול את כל ספרי היסוד בתושבע"פ החל ממדרשי ההלכה ומפרשיהם, פרשני הש"ס, ראשונים ואחרונים, פוסקים ראשונים ואחרונים עד לפוסקי ימינו כגון: הלכה ברורה, אגרות משה ופסקי הגר"ע יוסף שליט"א. התלמידים יודרכו להשתמש בספריה זו.
5. כדי שהתלמידים יכירו את כל מיגוון הספרות התלמודית מן הגאונים ועד ימינו, יש להנהיג בסוף כיתה י' מבחן ארצי בהדרכה ביבליוגרפית. למקצוע זה תיוחד שעה שבועית בכיתה י' שתוקדש להכרת ספרי העזר להבנת התלמוד, מפרשים ופוסקים.

6. בבתי הספר היסודיים ילמדו תושבע"פ מתוך ספרי המקורות ולא רק מחוברות עזר.
- סעיף ב': בדיקת הוראת המקצוע, דרכי הוראה, רמת מורים ויחס התלמידים.
 1. בכל מוסדות החינוך – כולל מוסדות לא ישיבתיים – יקיימו "סדר" בתנאי שיוכן מראש כראוי על-ידי דפי עזר והדרכת מורה ויעודדו לימוד בחברותות.
 2. יש להרחיב את תפקידו של מרכז מקצוע תושבע"פ שבכל מוסד, כדי שיוכל להשתתף בשיעורי תושבע"פ, להדריך את המורים ולפעול לשיפור ההוראה.
 3. לשיפור דרכי הלמידה וההוראה יש להשתמש בכל אמצעי הטכנולוגיה החדשים כגון: מחשב, וידאו, שקפים וכיוצ"ב. חומר זה ירוכז ויפותח על-ידי פרויקט תושבע"פ באגף ת"ל.
 4. רמתו התורנית של מנהל בית-ספר, יכולה להשפיע הרבה על יחס המורים והתלמידים ללימודי הקודש, לפיכך, בבחירת מנהל יקפידו לבחור מנהל בעל רמה תורנית.
 5. בבניית מערכת שעות יש לשבץ את לימודי מקצועות הקודש בשעות הבוקר הראשונות, כי יחס התלמידים לחשיבות כל מקצוע, נקבע, בין השאר, על-ידי מיקומו של המקצוע במערכת השעות.
 6. בכל בית-ספר יוקם מרכז למידה משותף להורים ותלמידים ובהשתתפות מורים, כדי לטפח בדרך זו יחס אוהד למקצועות הקודש. יש לשאוף להגיע במפגשים אלה לרגשי הנאה והתפעלות מסברה ישירה, מניחות מעמיק, מהבנה מקורית בגמרא, בראשונים, באחרונים, או מדברי תלמידים. למטרה זו אפשר לנצל את יום שישי שבו הורים רבים פנויים מעבודה.
 7. להחזיר למוסדות – אחרי תכנון מדוקדק – את תפקיד ה"משגיח" שהיה נהוג בישיבות ה"מוסר" כדי שיקיים שיחות עם כלל התלמידים ועם בודדים, על יראת שמים, אהבת תורה, מידות טובות, עם ישראל, ארץ-ישראל ומדינת ישראל. ה"משגיח" לא ישמש כר"מ ולא יעביר לר"מ מידע משיחותיו עם תלמידים, כדי שהתלמידים "יפתחו" בפניו, ישיחו לפניו את לבם, יוועצו בו בבעיותיהם ויהיה להם אימון בו.
 8. מנהלי בתי-הספר התיכוניים ישלבו בעבודת החינוך וההוראה במוסדם את רבני המקום, כדי להדק את הזיקה בין התלמיד לבין הרב והקהילה.
 9. נוסף לעבודת רב בית-הספר, למנות בכל מוסד סגן מנהל בעל סמכויות, שעבודתו תתמקד בחיזוק החינוך ליראת שמים ולימוד תורה.
 10. למנות מפקח ארצי וחבר עוזרים לעקוב מקרוב אחרי ביצוע התכנית להעמקת החינוך ליראת שמים, לאמונת חכמים ולקיום מצוות מעשיות.
 11. להגביר את החינוך לאמונה, במסגרות לא פורמליות, במתכונת סמינריונים, במוסדות ומחוץ להם.
 12. לנצל את החופשות מן הלימודים לקיום "ישיבות בין הזמנים" לשם קביעת עתים לתורה ולחינוך.
 13. ליצור אצל התלמידים חוש ביקורת חזק, בכל מה שקשור לתקשורת הכתובה והמשודרת, על מנת להקהות את השפעתה ההרסנית. יש להקדיש לכך שיעורים מיוחדים, לאחר שמנהל המוסד יכין לכך חומר מתאים.

סעיף ג': הכשרת מורים לתושבע"פ בפועל

1. מיטב המורים/ות לתושבע"פ המצטרפים לסגל ההוראה בשנים האחרונות, באים מקרב יוצאי ישיבות ה"הסדר" ובוגרות מכללות, לכן מומלץ לחזק את המוסדות המכשירים אותם להוראה, על-ידי מתן הטבות מיוחדות (כלכליות, הלוואות, בוגוס) לתלמידי המוסדות הנ"ל, כדי למשוך אותם להוראת תושבע"פ גם בכיתות בית-הספר היסודי ותוך תקופת לימודיהם.
2. ראשי ישיבות ההסדר נקראים לראות אתגר תורני, חלוצי, ציוני בהכוונת הטובים שבבוגריהם לתפקידי הוראה, במערכת החינוך כולה בכלל, וביסודי וחטה"ב בפרט, כייעוד וכמטרה בחיים, כי כזה תלויה דמות הדור הבא ורמתו הדתית והמוסרית.
3. כדי לספק מורים לתושבע"פ גם לחינוך היסודי, הסובל ממחסור משווע בכוחות הוראה מתאימים בתחום זה, לא יתקבל מורה לחינוך על-יסודי – כולל חטה"ב – אלא אם תחילה לימד שנתיים לפחות בכיתות ה"ו", לאחר שהוכשר לכך בצורה מתאימה במסגרת המכונים.
4. בקבלת מועמדים למוסדות להכשרת מורים, שהם עתידים להיות מחנכי הדור הבא ומעצבי דמותו, יקפידו לבחור רק מתאימים מבחינת התנהגותם הדתית ורמתם התורנית.
5. להשתמש ב"כוללים" ובישיבות, כמרכזי לימוד חובה למורים לתושבע"פ, במסגרת שעות ההוראה של משרתם ותמורת מילגת לימודים, להעשרת הידע האישי שלהם ולהעלאת רמתם.
6. מומלץ, שכל מי שמתכשר להוראת תושבע"פ, תוטל עליו – במסגרת לימודיו – עבודת פרויקט, להכין מערכי שיעור לחומר הלכתי נתון.

סעיף ד': בדיקת הישגי התלמידים במוסדות התמ"ד

1. בבדיקת ממצאי תוצאות בחינות הבגרות בתלמוד ובתושבע"פ ניכרת עליה משמעותית ברמת הישגי התלמידים. עליה זו הושגה על-ידי העלאת רמת הדרישות מן התלמידים על-ידי עקביות עבודתו של המפמ"ר לתושבע"פ. כדי להמשיך ולהעלות את הרמה, מומלץ להעביר את בחינות הבגרות בחומר שנלמד בתלמוד, מבחינה בעל-פה, לבחינה בכתב, כנהוג בבחינה בקטע שלא נלמד ובידנים ומבוא.
2. כדי להעלות את רמת הלימודים גם בבתי-הספר היסודיים, יש לקיים בסוף כיתה ח' בחינה ארצית בחומר שנלמד במשך השנה, מלבד הבחינה באנסין הנערכת בסוף כיתה ח'.
3. מומלץ לקיים בחינה ארצית אחידה, גם בסוף כיתה ט' בחומר שנלמד במשך השנה.

בכבוד רב,

חברי הוועדה

- ד -

בחוברת זו נמצאים דיונים וסיכומים של ועדה נוספת שמינה מר דגן, שתפקידה היה "להציע שיפורים בהוראת התורה שבע"פ", כלשון כתבי המינוי שקיבלו חבריה. מפאת חשיבות הנושאים שהוטלו על חברי ועדה זו שהם חופפים לקטעים רבים המתייחסים לנושאנו, ובעיקר בשל מימצאי הוועדה וסיכומיה העשויים לפרנסנו ולעוררנו לכוני מחשבה שונים, נביא להלן את צילום הפנייה:

שלום רב,

הנדון: הצעות לשיפורים בהוראת תושבע"פ.

לפני כשנתיים מונתה על ידי ועדה שנתבקשה לדון במכלול הנושאים והסוגיות הקשורים בהוראת תושבע"פ, (המלצותיה מצ"ב). אולם בדיון שקיימנו בהנהלת החינוך הדתי הגענו למסקנה שיש לנו שאלות נוספות שאנו רוצים לקבל עליהם חוות דעת והמלצות מפי אנשי שדה – לפני שנקבל החלטות לביצוע במערכת החינוך. אני מודה לכם על הסכמתכם להשתתף בוועדה שתטפל ותתייחס לשאלות דלקמן:

- א. כיצד לפתח עניין ואהבה אצל תלמידים בלימוד המקצוע תורה שבע"פ והעיון בו, לא רק במסגרת הפורמאלית?
- ב. כיצד להגביר את מעמד המקצוע החשוב הזה ולהעלות את יוקרתו?
- ג. האם יש לעודד הרחבת הבקאות מול שיטת הלימוד כיום?
- ד. האם יש לשנות את תכנית הלימודים בבחירת המסכתות הנלמדות, היחס בין לימוד משנה, גמרא ומפרשים? חשוב להתייחס בשאלה זו לגילאים השונים. יש לשקול, בין השאר, האם לדחות את לימוד הגמרא עד לכניסת התלמידים לחטיבת הביניים?
- ה. כיצד לתזק את תחושת הרלוונטיות של התלמיד הלומד תושבע"פ למציאות הדתית – ההלכתית בדורנו?
- ו. כיצד לפתח לומד עצמאי, שיוכל בכוחות עצמו לקבוע עתים לתורה במהלך חייו?
- ז. כיצד לקשור בין תגבור לימוד התורה שבע"פ לבין שיפור ההתנהגות הדתית וחיזוק האמונה?
- ח. איזה חומר עזר ואמצעי המחשה יש לשלב בהוראת התורה שבע"פ?
- ט. היש להכניס לשיעורים ספרים המקלים על הלומד את הבנת הסוגיא מבחינת הלשון, הפיסוק, ההמחשה וכד'?

מוצע שהוועדה תזמין מומחים נוספים למתן חוות דעת כגון:

הרב אלי סדן – ראש ישיבת עלי; פרופ' ש' רחנברג – האוניברסיטה העברית בירושלים; הרב ד"ר רצון ערוסי – אוניברסיטת "בראילן"; מר מאיר קראוס – ישיבת אפרת; מר רפי ועקנין – מכללה ירושלים; ד"ר אברהם זלקין – אוניברסיטת "בראילן"; פרופ' יוסף צוראל – אוניברסיטה "בראילן"; פרופ' אריה לוי – אוניברסיטה תל-אביב. חשוב שהוועדה תציע מסגרת לניסוי ולליווי על-ידה. מר שלמה חריר ישמש כיו"ר הוועדה והרב שמעון לוי כמרכז. אני מבקש להגיש לי את סיכומכם עד לר"ח אלול תשנ"ג.

בברכה

מתתיהו דגן

ראש מינהל החינוך הדתי
משרד החינוך והתרבות

- ה -

חברי הוועדה שנתכנסו למספרי ישיבות (הראשונה שבהן הייתה ביום ז' ניסן תשנ"ג), נתבקשו לעשות עבודת שדה ולהגיש מסמכי עמדה שיענו, בין היתר, על השאלות שבכתב המינוי. בתום הדיונים הוחלט לרכז את כל החומר, כולל ההשגות וההערות, שהעיר כל אחד מחברי הוועד על ההצעות והרעיונות שהגיש כל אחד מחברי הוועדה, לועדת ניסוח שתעבד, תסגן ותגיש לאישורם של כל חברי הוועדה. בסיומו של שלב זה (ביום כ' לחודש מרחשון תשנ"ד) הועברו המסקנות וההמלצות לראש מינהל החינוך הדתי:
הנוסח השלם של המסמך שהוגש מובא להלן:

לכבוד
מר מתי דגן
ראש מינהל הח"ד
משרד החינוך והתרבות
י ר ו ש ל י ם
שלום רב,

הנדון: מסקנות הוועדה להצעת שיפורים בהוראת התושבע"פ.

לאחר מספר פגישות בהרכב מלא, הגיעה הוועדה להצעת שיפורים בהוראת התושבע"פ למסקנות הבאות:

- א. נתינת אופציות בחירה בין לימוד תלמוד במתכונת הקיימת, לבין לימוד מסכתות של משניות בבקיות, כשבלימוד יושם דגש על המושגים ההלכתיים שבמשנה ועל הדרכים ללימוד עצמי במשנה.
 - ב. בכדי שהלימוד יהיה אפקטיבי, יש להתאים מערכת שעות שתכלול לפחות 9-10 שעות שבועיות בגמרא. יש לבחון היטב, באופן אינדיבידואלי, בכל מוסד ומוסד בהתאם לאוכלוסיית התלמידים ובהתאם לתקציב השעות, באיזה גיל להתחיל בלימוד גמרא ובאיזה היקף של שעות. ייתכן מאוד שבמקומות מסויימים עדיף להתמקד שנה שנתיים נוספות בלימוד מושגי יסוד ביהדות בכלל, ובתושבע"פ בפרט, בטרם עוברים ללימוד גמרא.
 - ג. בכדי לפתח אצל התלמידים שליטה בספרות התלמודית בכל תקופותיה עד ימינו, ייוחדו שיעורים בכל קבוצת גיל, להכרת ספרים ופוסקים. בנוסף, יידרש מהתלמידים, החל משלב חט"ב ומעלה, להכין עבודות מחקריות וסקירות הלכתיות בנושאים שונים. בדרך זו יכירו התלמידים יותר ויותר ספרים ופוסקים, ויהנו מהלימוד ומהאתגר שבחיפוש אתר חומר ובעיבודו.
 - ד. הצעת נושאים לכתיבת עבודות שנתיות/עבודת גמר – יעמיקו בכך את הלימוד והבנת הנושא (ייתכנו פרסי הצטיינות לתלמידים ו/או לבית הספר).
- בתי"הספר היחודיים יוכלו להגיש נושאים ספציפיים המתאימים להם, כגון: בתי"ספר חקלאיים יוכלו לשלב תורה ועבודה – הלכה למעשה, בתי"ספר עיוניים או מקיפים יוכלו לשלב את נושא השבת וכו'.

ה. בכל בתי-ספר יינתנו חוגים תורניים מעבר לשעות הרגילות. שעות החוגים לא יישמשו כשעות תוספת לחומר הלימוד של הכיתה בתושבע"פ כפי שנהוג עתה, אלא יוקדשו להעשרה כללית במקצועות היהדות כגון:

- (1) מושגים כלליים ביהדות.
- (2) אגדות חז"ל.
- (3) מורשת עדות – טעמי המקרא.
- (4) הכנת שליחי ציבור לפי עדות.
- (5) טעמי המצוות.
- (6) עולמם של חכמים.
- (7) שיחות באמונה.
- (8) הכרת ראשונים ושיטותיהם בסוגיות תלמודיות.
- (9) השתלשלות ההלכה.
- (10) הלכה ורפואה.
- (11) חינוך לחיי משפחה.
- (12) דת ומדע עם אנשי מדע דתיים.
- (13) הטכנולוגיה המודרנית בהלכה.

ו. שילוב ההורים במערך הלימוד על-ידי פתיחת "כולל" להורים בביה"ס. פעילות לימודית זו תביא להעמקה של לימוד התלמוד דרך האב לבן. כל בית-ספר ידאג לפתוח פעם בשבוע, לפחות, "כולל" הורים אם זה ביום שישי (חלק מההורים פנויים), או באחד הערבים במשך השבוע.

אווירה דתית – לאווירה הדתית של בית-הספר יש השפעה רבה על החינוך הדתי של התלמיד ועל נטייתו לדעת ולהבין את ההלכה וקיום מצוותיה. לכן, יש ליצור אווירה דתית בבית-הספר ע"י הדגשים ברורים ומדיניות ברורה לנקודות הבאות:

- * בית-הספר יפתח את יום הלימודים בתפילה אשר תאורגן ע"י התלמידים. תפילה נעימה לא חטופה, ואשר "השפתיים" של התלמידים תרננה את התפילה ברצינות ובכבוד ראש ולא מתוך קלות ראש ובכפיית הר כגיגית.
- * ברגע שהתפילה בבוקר תייראה אחרת, תפילה מתוך יראת ה' ולא מתוך "שוטרות", הרי שהיום מתחיל מתוך כבוד ראש ויראת שמים.
- * לאחר התפילה תילמד הלכה יומית, כשעדיין התפילין בראשי התלמידים, ומיד חודש יסכמו התלמידים את הנלמד או ייבחנו או יעברו חידון נושא פרסים.
- * "סדר" – לימוד עצמי פעמיים בשבוע בשעות הערב, אם זה שינון משניות, או פרשת שבוע או דפי עבודה. על בית-הספר להיערך היטב בהתאם לפעילויות כדי לתת לתלמיד את האופציות אשר יבחר ביניהן.
- * שבוע בשיבה גבוהה – לתלמידי חט"ע (החל מכיתה י') רצוי לארגן, כדבר קבוע, שבוע לימוד עם דפי עבודה שיכין מורה מראש בשיבת "הסדר". מן הראוי שכל בית-ספר תיכון יהיה קשור לשיבת "הסדר" אשר תאמץ את בית-הספר (יש, לדעתי, להוציא בקשה לכל ישיבות ה"הסדר" שיירתמו לנושא ושהדבר יבוא מצידם).

כדי להגביר את מעמד המקצוע ולהעלות את יוקרתו, יש צורך שלימוד התושבע"פ בחמ"ד יהיה מקצוע ראשי, ולפחות כשליש מהשעות יוקדשו (בתקן) למינוח המקצועות בתושבע"פ. לא ייתכן שבתיכון ילמדו 4 ש"ש תושבע"פ, ומאידך לצפות שהמקצוע יהיה במרכז חיי התלמיד והמשפיע על דרכו בחיים.

כדי שכל הנקודות הנ"ל ימומשו יש צורך בגיוס אנשי מפתח מתאימים למילוי תפקידים חשובים אלו בכל בית-הספר, בלעדיו – לא תהיה כל הצלחה להעלאת יוקרתו של המקצוע. אנשי המפתח ובעלי התפקידים המרכזיים הללו בבתי-הספר צריכים להיות בעלי רמה תורנית גבוהה ומתאימה, אשר יהיו מסורים להפעלת התכניות שהוזכרו. יש מקום לשקול, לדרוש מכל בית-ספר – לאמץ ולממש חלק מההצעות שהוזכרו ולדווח לפיקוח על הניסיון שהצטבר. כיצד השפיע יישומן של הצעות אלו על הרצון והמוטיבציה של התלמידים ללמוד ולכבד מקצוע זה שהוא נשמתה של אומתנו.

לתשומת לב המורים, יש בחוברת זאת גם סיכומי דיונים, המלצות וסיכומים של ועדה שלישית, שמונתה גם היא ע"י ראש מינהל החינוך הדתי, שתחום עיסוקה היה: **"הזרכים לחיזוק ההשקפה והאמונה הדתית בחמ"ד"** (שם, עמ' 35-46). בסוף החוברת הובאו גם ארבעה נספחים חשובים המתייחסים למסקנות הוועדה הזאת.

אנו מקווים שהציפיות שלנו בהבאת החומר בצורתו לעיל – יתממשו, והוא אכן יעורר ויביא לידי מחשבה ודיונים בחדרי המורים, **יתרום בסופו של דבר להבאתם של הצעות וסיכומים מעשיים נוספים מעל בימת בטאון "שמעון" לתועלת כלל ציבור המורים.** ובסייעתא דשמיא נקבל תשובות ופתרונות לשאלות השונות שהוצגו לעיל, אף אם הן יהיו חלקיות, ובלבד שיתחיל להיראות שיפור מה בתחום זה במוסדותינו, ויהי הזה שכרנו.